

А.С. МАЛИНОВСЬКИЙ, доктор економічних наук, професор
Д.О. ПІДГОРОДЕЦЬКИЙ, аспірант*
Житомирський національний агроекологічний університет

Роль ініціативи громади в розвитку сільських територій

Системний розвиток сільських територій спрямований на поліпшення якості життя, посилення соціальної захищеності населення, створення умов для сталого економічного та соціального зростання. Світовий і вітчизняний досвід показують, що він є одним із основних чинників стабілізації соціально-економічних відносин в умовах ринкової економіки. Однак те, що нині відбувається в сільському суспільстві, можна визначити як деградацію виробничого й людського потенціалу, яка, на жаль, з кожним роком посилюється. Хоча в Україні є і благополучні сільські території, свого роду «острівці», проте загальна картина поки що не вселяє оптимізму.

Необхідною передумовою економічного розвитку сільських територій є забезпечення самоврядування на всіх рівнях, насамперед на рівні сільських органів влади та належного державного управління. У розвинутих країнах світу управління економічним і соціальним розвитком села здійснюється через поєднання регулювальних впливів органів державної влади, інститутів ринкової інфраструктури, управлінських підрозділів підприємств, що розміщені на території сільських поселень, громадських організацій та місцевого самоврядування. Що ж до нашої держави, то головним і визначальним елементом управлінської підсистеми сільської території виступає місцеве самоврядування.

Теоретичним, методологічним та практичним питанням використання трудових ресурсів, розвитку соціальної сфери й сільських територій присвячені дослідження відомих науковців О. Бородіної, В. Месель-Веселяка, М. Орлатого, І. Прокопи, П. Саб-

лука, В. Юрчишина, К. Якуби та інших вчених і практиків¹. Однак відповідно до сучасних умов, коли відбулося реформування традиційних форм господарювання й створено нові організаційно-виробничі структури, формується приватний сектор товаровиробників, значна кількість положень вимагають подальшого вивчення.

Дослідження ґрунтуються на застосуванні загальнонаукових методів: індукції і дедукції, узагальнення, системного аналізу явищ, що вивчаються, синтезу як прогнозування перспективи розв'язання проблеми, а також використанні спеціальних методів економічного дослідження: порівняння, спостереження й табличний. За допомогою абстрактно-логічного методу були сформовані висновки та пропозиції щодо подальших досліджень

Мета статті – теоретичне, методологічне й практичне обґрунтування пропозицій щодо удосконалення діяльності місцевого самоврядування у розв'язанні проблем сільської громади, зокрема, зайнятості населення на прикладі Приворотської сільської ради Брусилівського району Житомирської обла-

* Науковий керівник – А.С. Малиновський, доктор економічних наук, професор.

¹ Бородіна О. Сільський розвиток в Україні: проблеми становлення / О. Бородіна, І. Прокопа // Економіка України. – 2009. – № 5 (570). – С. 59-67; Месель-Веселяк В.Я. Реформування аграрного сектора України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Соціально-економічні проблеми розвитку українського села і сільських територій: матеріали Сьомих річних зборів Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників. – К., 2005. – С. 182-189; Прокопа І. Сільські території України: дослідження і регулювання розвитку / І. Прокопа // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 50-59; Саблук П. Т. Розвиток сільських територій – запорука відродження аграрної України / П. Т. Саблук // Вісн. аграр. науки. – 2006. – № 5. – С. 21-23; Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК – 2005. – № 3. – С. 3-10.

сті. На нашу думку, таке дослідження, його наукове обґрунтування, консолідує діяльність органів самоврядування всіх рівнів та активність громади певною мірою сприятимуть забезпеченню комплексного розвитку сільських територій Житомирщини.

Розвиток сільських територій – складний процес, його оцінка й визначення вимагають застосування багатьох критеріїв. Це синергетична та гармонійна єдність таких елементів, як економічне зростання, охорона навколишнього природного середовища, поліпшення умов проживання селян, збереження й збагачення їх культурної спадщини. Розвиток сільських територій забезпечує поліпшення добробуту та побутових умов селян, а також ріст обсягів і якості благ, які надаються ними всьому суспільству.

Згідно з чинним законодавством, одним із головних напрямів соціального розвитку села та агропромислового комплексу, поліпшення демографічної ситуації в державі визначено створення однакових можливостей для всіх громадян, які проживають і постійно працюють у сільській місцевості, в задоволенні соціальних, культурно-освітніх та побутових потреб, до яких належить, зокрема, будівництво житла для працівників сільського господарства, підприємств агропромислового комплексу, освіти, культури, побутового обслуговування тощо.

Розвиток сільських територій, крім усього іншого, полягає і в диференціації сільського господарства, а отже, у відході від монофункціональності, що, як правило, є складовою виробництва сільськогосподарської продукції. Однак можна стверджувати, що традиційно село завжди було багатофункціональним. Це полягало в тому, що крім виробництва сільськогосподарської продукції селяни займалися виготовленням господарського реманенту, будівельних матеріалів, брали участь у функціонуванні підсобних промислів, самі намагались якнайповніше задовольнити свої життєві потреби. Така багатофункціональність, насамперед, була зосереджена навколо сільськогосподарського підприємства й виходила з характеру селянського господарства.

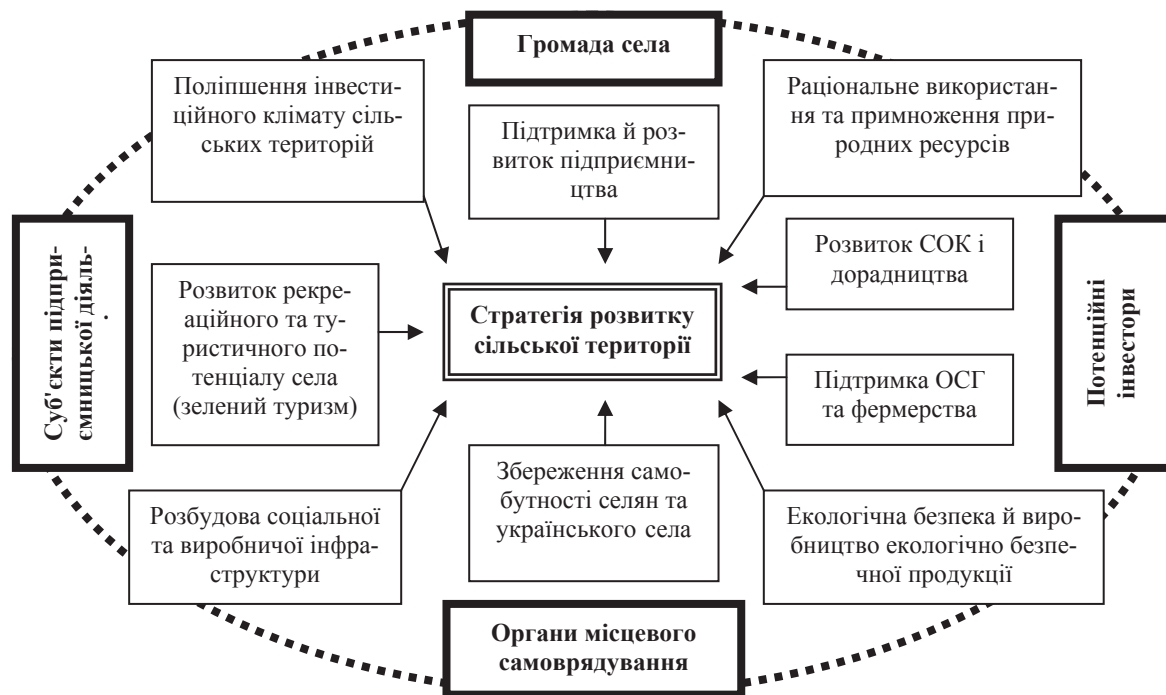
Місцеве самоврядування, окрім усього іншого, має впливати на функціонування виробничо-збутової сфери сільської території, зацікавлювати підприємців у розвитку бізнесу, рекомендувати їм напрями розвитку виробничої діяльності¹. Для цього із сільських господарів, підприємців, представників громадськості та місцевого самоврядування доцільно створювати активну робочу групу. Одним з її головних завдань має бути побудова стратегії розвитку сільської території (рис.). Кожна стратегія місцевого розвитку завжди є лише окремою концепцією, яка може дати певну уяву про майбутнє. Вона спрямована на те, щоб створити диверсифіковану економічну базу, забезпечити робочі місця та побутові умови для місцевого населення, розвивати соціальну інфраструктуру, раціонально використовувати й примножувати природні ресурси та сприяти економічній стабільності місцевості.

У розробці та реалізації стратегічного плану варто було б задіяти всі основні групи учасників, де кожен у рамках стратегічного партнерства має наступні завдання: місцева адміністрація створює і підтримує умови, необхідні для розробки й реалізації стратегії; громада села, підприємці та потенційні інвестори забезпечують її успішність, підвищують реальність виконання стратегічного плану.

У процесі забезпечення і реалізації стратегії доречними є сільськогосподарські дорадчі служби у кожному районі або їх представництва при сільських радах², що надаватимуть ринкову та соціальну інформацію сільському населенню, проводитимуть бесіди із соціальних питань, питань пенсійного забезпечення, трудового законодавства, страхування, розвитку підприємництва і фермерства, кредитування та складових сфер життя на селі.

¹ Рудинська І.В. Участь громадськості у процесі стратегічного планування розвитку сільської території / І. Рудинська // 36. наук. праць Луган. нац. аграр. ун-ту; за ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ: Вид-во ЛНАУ. – 2006. – № 62 (85). – С. 99.

² Семигіна Т. Місцеве самоврядування в Україні: можливості для громади / Т. Семигіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2004. – № 3 (27). – С. 26-43.

Стратегія розвитку сільської території (побудовано на основі власних досліджень та джерел¹)

На наш погляд, одним із прикладів дієвого й ефективного управління та функціонування сільської ради як представника інтересів громади в контексті розвитку сільської території є апарат Приворотської сільської ради Брусилівського району. В серпні 1989 року село Привороття першим, тоді ще в Коростишівському районі, стало рідною домівкою для 367 (більше як половини всього населення села) переселенців постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. Було побудовано 191 житловий будинок, школу, дитячий садок, амбулаторію сімейної медицини, дороги, водогінну систему. Саме завдяки переселенцям у неперспективного села, де розміщувалася лише городня бригада сусіднього колгоспу, з'явився шанс на відродження. За Чорнобильською програмою у Приворотті збудували сучасну двоповерхову школу, почали зводити сервісно-торговельний комплекс, у планах були Будинки культури і ще низка об'єктів, функціонування яких забезпечило б переселенцям та й корінним мешканцям належні умови для праці та відпочинку. Однак із розпадом СРСР і кризою в економіці України фінан-

сування державних програм, зокрема й Чорнобильської, скоротилося, а подекуди припинилося взагалі. Незавершені довгобуди, частково розвинена соціальна інфраструктура, відсутність підприємництва та зайнятості – сучасні реалії більшості сіл, які прийняли переселенців забруднених північних районів області. Проте при всіх труднощах Привороття нині може слугувати прикладом у розв'язанні проблем громади.

У березні 2006 року було обрано Приворотським сільським головою В.В. Шкуратівського. Одним із першочергових завдань нового керівника було завершення розпаювання місцевого сільськогосподарського підприємства, з метою збереження майна якого було створено Спільку співвласників. У 2007 році знайшли інвестора і кожен із 305 власників майнового паю одержав 10-15 тис. грн за свою частку. Щорічно оренда ПП «Приворотське» – це 80 тис. грн до бюджету села.

За згодою співвласників частина майна залишилася нерозпайована та передана на баланс новоствореного обслуговуючого підприємства комунальної власності «Комуна-

¹ Рудинська І.В. Участь громадськості у процесі стратегічного планування розвитку сільської території / І. Рудинська // Зб. наук. праць Луган. нац. аграр. ун-ту; за ред. В.Г. Ткаченко. – Луганськ: Вид-во ЛНАУ. – 2006. – № 62 (85). – С. 99-102; Семигіна Т. Місцеве самоврядування в Україні: можливості для громади / Т. Семигіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2004. – № 3 (27). – С. 26-43.

льник». На його балансі кілька тракторів із необхідними сільськогосподарськими знаряддями, зернозбиральний комбайн, вантажний, асінезаційний й пожежний автомобілі. В штаті цього підприємства вісім осіб, воно надає різноманітні послуги селянам і громаді: обробіток та обмолот ділянок, вивіз сміття, забезпечення водогінної системи, транспортні, будівельні, ритуальні послуги, облаштування агроландшафту тощо. Крім цього, на 770 мешканців села припадає 32 власних трактори (зауважимо, що в колишньому колгоспі їх було 25), тому потреби створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу немає. За відсутності альтернативи у вигляді колгоспної чи техніки кооперативу, у багатьох селах є певний монополізм, через що витрати на обробіток землі й збір урожаю подекуди в сумі становлять вартість вирощеної продукції. Затверджені сесією сільської ради економічно обґрунтовані тарифи на послуги «Комунальника» (до речі, учасникам бойових дій і ветеранам війни надається знижка 50%) є також дійовим та ефективним антимонopolьним засобом від завищених поборів.

Усі підприємницькі структури мають укласти договір про вивезення сміття з «Комунальником». Не враховуючи магазини і кафе, їх шість: сучасне чеське підприємство ДП «КОПОС ЕЛЕКТРО УА» (40 роб. місць); два цехи з обробітку каменю; швейне підприємство «Плюя» (50 роб. місць); «Привороття-Агро»; приватне підприємство з виробництва та пакування чаю і кави; приватний ковбасний цех. Для порівняння: якщо у 2006 році власні надходження місцевого бюджету становили лише 26 тис. грн, то у 2011 році ця сума перевищила 220 тис. грн. Основою розвитку села стало не очікування допомоги держави та бюджетних дотацій, а створення інвестиційно-привабливого клімату сільської території, залучення капіталу й інвестицій і забезпечення нових робочих місць.

За рахунок комунального підприємства для підприємців та майбутніх інвесторів забезпечено газ, воду та вивіз сміття. Проте питання оподаткування «Комунальника», на

наш погляд, є досить проблемним. Комунальне підприємство, що працює на благо селян, має сплачувати податок на прибуток у розмірі 25%, а ідентичне підприємство приватної власності сплачує єдиний податок у межах 10%.

За даних обставин можна зробити висновок, що організація, забезпечення й управління об'єктами соціально-побутового та виробничого обслуговування повинна належати не лише територіальним органам управління і самоврядування, а й громаді села. Найефективніше та повною мірою забезпечити розвиток села здатні саме ті організації жителів, які вони створюють добровільно об'єднавшись на основі членства для ведення спільної господарської й іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. Будь – то комунальне господарство територіальної громади, обслуговуючий кооператив чи сільський сервісний центр – усі ці осередки сприяння розвитку сільських територій, створені переважно на основі членства, діють відповідно до статуту, в якому визначені права і обов'язки членів даних організацій, що зумовлює продуктивніші внутрішні зв'язки між ними, а також стійку мотивацію щодо спільного вирішення поставлених завдань та одержання позитивних результатів від спільної діяльності.

У Приворотті 1120 га землі, орної – лише 680 га. Важко було знайти сільськогосподарське підприємство на таку малу площу і ще й меліорованих земель. Великою заслугою керівника громади є те, що «Привороття-Агро» – виробник картоплі – як насіннева станція й філія одеських виробників зареєструвалося в селі та сплачує орендну плату в розмірі 5,1% за використання паїв. Громада очікує на збільшення кількості робочих місць, оскільки, на відміну від вирощування зернових культур, картоплярство трудомістка галузь. Крім того, зі спорудженням овочесховища, яке вкрай потрібне, село матиме ще один об'єкт, де будуть задіяні наймані працівники.

Водночас, слід зауважити, що навіть у Приворотті значна чисельність селян працюють у сфері сільського господарства на присадибних ділянках задля забезпечення власних потреб. І це спричинено відсутністю альтернатив у виборі видів економічної діяльності та джерел одержання доходів. Крім цього, члени особистих селянських господарств можуть реєструватися як пошукачі роботи, визнаватися в подальшому безробітними й одержувати допомогу по безробіттю лише за умови пред'явлення ними довідки сільської ради про припинення такої діяльності чи вихід зі складу членів особистих селянських господарств. І це при тому, що із зайнятих селян утримувалися внески з їхньої зарплати та проводилися відповідні нарахування на зарплату. Прикладом для селян Привороття стали їхні односельці, які, об'єднавши три земельні паї, мають в особистому селянському господарстві 6 га високопродуктивного саду, що забезпечує ефективну зайнятість і доходи юридично невизнаним безробітним.

Нині для громади гостро постало питання зі збутом вирощеної продукції та молока, яке традиційно було і є стратегічним продуктом на селі, та невиправдано низьких закупівельних цін. А це в свою чергу одна із причин скорочення маточного поголів'я великої рогатої худоби. Кілька років тому в Приворотті нараховувалося майже 500 корів, нині – менше 170. Житомирська обласна рада намагається сприяти розвитку молочного скотарства. У 2010 році п'ятьом родинам (усього по області їх 90), в яких утримується п'ять і більше корів, подарували доїльні апарати, придбані за кошти обласного бюджету. В селі Привороття є охочі вирощувати худобу та виробляти молоко, проте більшість господарів не здає його заготівельникам, які одноособово одержують дотації від збуту, а самостійно реалізують його на базарах Брусилова, Житомира й Києва.

На нашу думку, варто створювати молокозаготівельні кооперативи, дотаційні державні кошти спрямовувати на їхню підтримку та закупівлю обладнання, щоб сприяти

розвитку скотарства і не змушувати селян у безвиході вирізати худобу.

Нині стрімко зростає попит на екологічно безпечну продукцію, рекреаційні послуги зеленого туризму. Таким чином, відкриваються широкі можливості для диверсифікації економіки села в рамках формування єдиної системи «виробництво екологічно безпечної продукції – зелений туризм – збереження природи і ландшафтів – збереження самобутності селян та українського села». Сільськогосподарська праця, особливо для міських жителів, є різновидом активного відпочинку й зміцнення здоров'я, тому що тут має місце зміна діяльності, спілкування із тваринами і природою, фізична робота на відкритому повітрі¹. Розвиток зеленого туризму може вдало поєднуватися й доповнюватися з іншими, досить рентабельними видами підприємницької діяльності, наприклад, розведенням дичини на промисловій основі, страусина ферма, рибальство, бджільництво, конярство, вівчарство, собаківництво тощо. З'являються можливості також для одержання комерційної вигоди з таких некомерційних, на перший погляд, сфер, як етногосподарський комплекс сільської садиби, народні традиції, національна культура. Прикладом цього є агросадиба «Володимирська» в Приворотті.

Усе почалося з того, коли при будівництві виробничих цехів чеського ДП «КОПОС» виникла потреба в розміщенні іноземних інженерів. На той час знайти готельний комплекс навіть у районному центрі було досить проблематично, тим більше, що спеціалістам необхідно було проживати якомога ближче до будівництва, щоб краще контролювати процес. Сільським головою був запропонований мальовничий маєток одного з дачників Привороття. Після більше місяця проживання в садибі, чеські інженери залишилися задоволені умовами, а господар – одержаним доходом. Далі з допомогою і підтримкою сільської ради агросадибу було

¹ Проблеми і шляхи розвитку депресивного регіону (на прикладі областей Поліського економічного регіону): моногр. / [за ред. М.І. Карліна]. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Л. Українки, 2006. – 332 с.

zareєстровано, сертифіковано та внесено до Державного довідника по зеленому туризму. На нинішній час агросадиба «Володимирська» – це рекреаційно-готельний комплекс зі стаїнею коней, кінологічним центром, лазнею, невеликим тепличним господарством і навіть міні-фермами кролів та овець, який надає робочі місця, а також є прикладом ефективного туристичного підприємництва для інших господарів.

Сільський інтелігентний прошарок Привороття становить 58 осіб. Ці люди, в більшості випадків, завжди були й залишаються авторитетним осередком у діяльності та розв'язанні проблем громади села. Переобладнання занедбаного гуртожитку в житловий будинок на 10 квартир дало змогу залучити і забезпечити помешканням молодих спеціалістів – три сім'ї медиків та дві вчителів. Нині в селі працює сучасна загальноосвітня школа I–III ступенів на 196 і дитячий садок на 95 дітей, амбулаторія загальної практики сімейної медицини з денним стаціонаром.

На території сільської ради функціонує швейне підприємство «Плоя». Для виробничих потужностей було виділено приміщення старої школи, за рахунок цього підприємства половину школи було відновлено й переобладнано в сільський Будинок культури, опалюється також за рахунок підприємця. У перспективі – створення навчально-виробничого швейного підприємства.

Із метою надання альтернативи негативним проявам у суспільстві, підвищення морального та фізичного виховання дітей і молоді, надання умов для організації їх довілля на базі Будинку культури села з ініціативи громади створено Молодіжний центр, до роботи якого залучено кваліфікованих спеціалістів галузей освіти, охорони здоров'я, працівників правоохоронних органів. Постійними відвідувачами центру є 50 осіб різної вікової групи – від 5 до 20 років.

Влітку 2009 року в Приворотті відбувся Міжнародний молодіжний фестиваль «Молодь для молоді» під патронатом ООН. Учасниками фестивалю були молодіжні команди з США, Франції, Італії, АР Крим, Рівненської, Чернігівської, Житомирської областей

та Привороття. Чотири дні проходили туристичні змагання, змагання з геокешінгу (GPS орієнтування), концерти, спортивні змагання (футбол, теніс, шахи), відбулися знайомства, які переросли в дружбу. Справжньою окрасою й символом відродження села стала новозбудована церква «Новомучеників та Сповідників у землях Русі просіявших у XX ст.». В.В. Шкуратівський нагороджений орденом «Преподобного Агапіта Печерського», грамотою Комітету Державного будівництва та місцевого самоврядування ВР України, подякою та іменним годинником Кабінету Міністрів України¹.

У травні 2009 року рішенням Приворотської сільської ради було затверджено Статут територіальної громади. Днем села визначено – 9 травня. Приворотська сільська рада посіла третє місце в обласному конкурсі на кращий санітарний стан й благоустрій території серед сільських та селищних рад завдяки злагодженій роботі колективу.

Отже, ситуація, яка склалася на селі, вимагає корінних економічних реформ, формування різних господарських структур відкриває широкі можливості підприємницької діяльності й у цілому сприяє соціально-економічному розвитку сільських поселень. Соціальна орієнтація – правило для сучасного бізнесу всього світу.

Розвиток економіки сільського господарства має бути тісно пов'язаний з розвитком сільських територій. Зв'язок між ними незаперечний – з економічним зростанням аграрного сектору прискорюється розвиток сільських територій, і навпаки.

Формування ефективного інституціонального середовища на селі припускає реальну участь у цьому процесі не тільки держави та суб'єктів підприємницької діяльності, але й сільського населення. Ігнорування інтересів та ініціативи селян загрожує порушенням органічності, системності й комплексності інституціонального реформування села, перешкоджатиме модернізації аграрного сектору.

¹ Шпак В. Замість манти небесної «чорнобильська» інвестиція [Електронний ресурс] / В. Шпак // Уряд. кур'єр. – 2012. – 26 квіт. – Режим доступу до публ.: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/zamist-manni-nebesnoyi-chornobilska-investiciya/>.

Правильний вибір організаційно-правової форми об'єкта соціально-побутового та виробничого обслуговування на селі залежить, насамперед, від пріоритетів і активності органів місцевого самоврядування й громади села, а також можливостей та потреб сільської території загалом.

Сільська громада поступово перетворюється у визначальний соціальний осередок функціонування сільської території. Завдяки

консолідації її зусиль, органів самоврядування, керівників і спеціалістів виробничих структур та закладів, установ і організацій, розташованих на території Приворотської сільської ради, а також державних органів влади району та області, сільській громаді вдалося зберегти, забезпечити й розширити функціонування соціально-культурної, побутової та виробничої сфер села.

Розглянуто сучасний стан і проблеми розвитку сільських територій, науково обґрунтовану стратегію та визначено напрями реалізації системи економічних заходів щодо їх розвитку. Досліджено на прикладі діяльності Приворотської сільської ради роль органів місцевого самоврядування у вирішенні питань розвитку села. Сформульовано основні заходи стимулювання розвитку сільських територій.

Рассмотрены современное состояние и проблемы развития сельских территорий, научно обоснованную стратегию и определены направления реализации системы экономических мер их развития. Исследовано на примере Приворотского сельсовета роль органов местного самоуправления в решении вопросов развития села. Сформулированы основные меры стимулирования развития сельских территорий.

The article reviews the current state and problems of rural development, the strategy is scientifically substantiated and areas of economic activities of their development are identified. The role of local governments in addressing community and rural development on the example of the village council Pryvorotyya is studied. The authors have also formulated main measures for stimulation rural development.

*

В.С. ДІЄСПЕРОВ, доктор економічних наук
Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки”

Оплата сільськогосподарської праці

Трудові відносини в результаті економічних і політичних реформувань змінено кардинально. До цього законодавчо визначалися права трудових колективів, реальним був вплив профспілок. Засади колгоспної діяльності взагалі були демократичними, хоча

часто й виявлялися формальними. У нинішніх реформованих сільгосппідприємствах – приватних, господарських товариствах працівник перебуває в статусі найманого робітника, який реальних прав не має. Працю визнано необов'язковою і негарантованою. До цього часу Україна не має свого Трудового кодексу. У багаторічних дискусіях навколо його проектів не вдається узгодити інтереси суспільні та приватні, роботодавці не погоджуються з ширшими правами найманих працівників. До того ж тут не передбачається правове регулювання самозайнятості, яка на селі нині переважає. Кількаразове скорочення робочих місць у сільгосппідприємствах і масове сільське безробіття у зв'язку з цим змушують працівників дорожити роботою й погоджуватися на скромну оплату.

За принципом демократизації господарського життя держава відмовилася від участі в організації оплати праці в підприємствах.